

31.8.2004

114/4/04

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio

Esittelijä: Esittelijä Kristian Holman

KOTIETSINNÄN EDELLYTYKSET

1

KANTELU

A ja B arvostelivat oikeusasiamiehelle osoittamassaan kirjeessä Seinäjoen kihlakunnan poliisiviranomaisten menettelyä kahdessa erillisessä tapahtumassa, joissa poliisi kantelijoiden näkemyksen mukaan ilman lakiin perustuvaa toimivaltaa suoritti heidän asunnossaan kotietsinnän.

- - -

3

RATKAISU

3.1

Tapaukset 22.4.2003

Kantelijat kertoivat kirjoituksessaan poliisimiesten toimittaneen 22.4.2003 kotietsinnän A:n asuntoon tarkoituksenaan tavoittaa ja ottaa kiinni kaksi koulukodista karannutta henkilöä.

Kantelijat kertoivat edelleen, etteivät poliisimiehet esittäneet heille minkäänlaista kotietsintäluoppaa vaan sanoivat, ettei sellaista tarvita ja tulivat sisälle asuntoon heidän esittämistään kielloista huolimatta. Asunnosta ei etsinnässä tavattu poliisin etsimiä henkilöitä.

Kantelijat kyseenalaistivat poliisin toimivallan sekä menettelyn.

Kotietsintäkynnys

Komisario C kertoo selvityksessään määränneensä 22.4.2003 poliisilain 13 §:ään nojalla etsinnän henkilön kiinniottamiseksi B:n käytössä olleeseen asuntoon. C:n antama määräys perustui Limingan koulutuskeskuksen johtajan - - - poliisille esittämään kirjalliseen virka-apupyynnöön, jossa pyydettiin poliisin toimenpiteitä kolmen koulukotioppilaan kiinni saamiseksi. Virka-apupyynnössä kerrottiin, että oppilaat olisivat mahdollisesti B:n asunnolla. Poliisilta saaduista asiakirjoista käy edelleen ilmi, että kaksi koulukotioppilaista oli etsintäkuulutettu 21.4.2003. Etsintäkuulutuksessa oli pyydettyä toimenpiteenä: "otettava kiinni ja siitä ilmoitettava Limingan koulutuskeskukseen".

Poliisilain 12 §:n 1 momentin mukaan poliisimiehellä on oikeus ottaa kiinni etsintäkuulutettu, joka toimivaltaisen viranomaisen antaman kuulutuksen mukaan on vangittava tai otettava säilöön. Pykälän 2 momentin mukaan muu kuin 1 momentissa tarkoitettu etsintäkuulutettu on velvollinen poliisimiehen kehotuksesta saapumaan poliisiasemalle tai muuhun paikkaan, jossa etsintäkuulutuksen mukaiset toimenpiteet voidaan suorittaa. Jollei hän noudata kehotusta tai

jos on ilmeistä, että hän pyrkii välttämään etsintäkuulutuksessa sanotun toimenpiteen, poliisimiehellä on oikeus ottaa hänet kiinni kuulutuksessa sanotun toimenpiteen suorittamiseksi.

Poliisilain 13 §:n 1 momentissa todetaan, että sen lisäksi mitä pakkokeinolain 5 luvun 1 §:ssä säädetään, poliisimiehellä on oikeus päällystään kuuluvan poliisimiehen määräyksestä toimittaa kuulusteluun noudettavan henkilön tavoittamiseksi etsintä hänen luonaan taikka muussa rakennuksessa, huoneessa tai kulkuneuvossa, jossa erittäin painavin perustein hänen voidaan olettaa oleskelevan. Pykälän 2 momentin mukaan, mitä 1 momentissa säädetään, koskee myös poliisin muulle viranomaiselle antamaa laissa säädettyä virka-apua henkilön kiinniottamiseksi. Poliisilain 40 §:n mukaan poliisin on annettava pyynnöstä muulle viranomaiselle virka-apua, jos niin erikseen säädetään.

Valtion koulukodeista annetun asetuksen 29 §:n mukaan laitoksen oikeudesta saada sen tehtävien suorittamiseksi virka-apua valtion ja kunnan viranomaisilta on voimassa, mitä sosiaalihuoltolaissa on säädetty (1.1.2001 annetun lain 813/2000 nojalla em. viittauksen sosiaalihuoltolakiin katsotaan tarkoittavan sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain vastaavia säännöksiä). Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 22 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuollon viranomaisella on oikeus saada laissa säädettyjen tehtäviensä suorittamiseksi tarpeellista virka-apua muilta viranomaisilta.

Tässä tapauksessa poliisilla on sinänsä ollut oikeus kiinniottaa etsintäkuulutetut henkilöt. Asiasa jää kuitenkin vielä pohdittavaksi, onko poliisilla ollut edellytyksiä mennä kantelijoiden asuntoon etsimään kiinniotettavia henkilöitä, jotka eivät asu ko. asunnossa. Toisin sanoen, onko ollut olemassa poliisilain 13 §:n edellyttämiä erittäin painavia perusteita olettaa tavoiteltavien henkilöiden oleskelevan kantelijoiden asunnossa. Tämä on kuulunut poliisin, ei virkaavun pyytäjän harkittavaksi.

Selvityksestä ilmenee, että peruste, jolla etsintä kohdistettiin kantelijoiden asuntoon, oli virkaapupyynnöstä ilmenevä tieto siitä, että karanneet koulukotioppilaat olisivat "mahdollisesti B:n asunnolla". Lisäksi poliisilla oli tieto, että B on itse aiemmin ollut sijoitettuna ko. koulutuskeskukseen. Näiden tietojen perusteella oli ilmeisesti pääteltävissä, että karanneet koulukotioppilaat tuntisivat B:n.

Poliisilaista ilmenevä "erittäin painavat perusteet" tarkoittaa varsin vahvaa selvitystä sen seikan puolesta, että etsitty löytyisi kohteesta. Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännössä käytetyssä todennäköisyysporrastuksessa "erittäin painavat perusteet" kuuluu suurinta todennäköisyyttä vaativiin pakko keinon käytön edellytyksiin. Nähdäkseni laissa on kysymyksessä olevalle toimenpiteelle säädetty tiukahkot edellytykset mm. sen vuoksi, että toimenpide kohdistuu sellaisen henkilön asuntoon, jolla ei ole lähtökohtaisesti mitään tekemistä epäillyn rikoksen tai muun etsinnän syyn kanssa.

Erittäin painavina perusteina voidaan pitää etsintämääräyksen antajan tiedossa olevia konkreettisia tai muita hyvin luotettavia tietoja siitä, että henkilö todella on pakkokeinon kohteena olevassa asunnossa. Näkemykseni mukaan tällaisia tietoja voisivat olla esim. silminnäkijähavainnot etsityn henkilön oleskelusta asunnossa tai hänen liikkeistään pakkokeinon kohteena olevan asunnon välittömässä läheisyydessä.

Nyt kysymyksessä olevan poliisilaissa säädellyn etsinnän - kuten myös pakkokeinolaissa säädeltävien pakkokeinojen - käytön ja niiden edellytysten arviointi on tehtävä päätöksentekohetkellä tiedossa olleiden seikkojen valossa. Sillä, että joku seikka toimenpiteen suorittamisen jälkeen osoittautuikin toiseksi kuin alkujaan oletettiin, ei ole ratkaisevaa merkitystä käytön oikeutusta arvioitaessa. Siten tässä tapauksessa se, että etsittyä henkilöä ei sitten löytynytkään

kantelijoiden asunnolta, ei sinänsä osoita toimivaltuuksien käytön edellytyksien puuttumista asiaa jälkikäteen tarkasteltaessa.

Pidän tässä tapauksessa kuitenkin kyseenalaisena, onko poliisilla ollut hallussaan sellaisia tietoja, joiden perusteella voitiin katsoa olleen olemassa poliisilain 13 §:n edellyttämiä erittäin painavia perusteita tehdä etsintää ulkopuolisten asunnossa. Pelkästään virka-avun pyytäjän olettautuminen karkureiden "mahdollisesta" oleskelupaikasta sekä se, että B oli ollut aiemmin sijoitettu samaan koulutuskeskukseen, josta etsittävät henkilöt olivat karanneet, eivät käsitykseni mukaan sellaisenaan antaneet aiheutta erittäin painavin perustein olettaa etsityn henkilöiden oleskelevan B:n asunnossa. Mielestäni B:n ja etsittyjen yhteyksistä ja todennäköisyydestä tavoittaa etsityt B:n asunnolta olisi tullut olla nyt selvityksestä ilmeneviä seikkoja vahvempi selvitys. Poliisiin olisi tullut tässä tapauksessa vähintäänkin selvittää, mihin virka-avun pyytäjän käsitys karkureiden sijainnista perustui (ja kuinka "vahva" se oli). Nyt selvityksistä saa sen käsityksen, ettei poliisi tällaisiin selvitystoimenpiteisiin ollut ryhtynyt ennen etsintää, vaan toimi pelkän niukasti perustellun kirjallisen pyynnön varassa.

Edellä toteamaani viitaten katson, ettei poliisilla näkemykseni mukaan ole ollut poliisilain 13 §:n mukaisia edellytyksiä suorittaa etsintää kantelijoiden asunnolla kiinniotettavan henkilön etsimiseksi. Menettelyn moitittavuutta arvioidessani olen kuitenkin ottanut huomioon laissa käytettyjen ilmaisujen tulkinnanvaraisuuden ja sen, että ao. lainkohdan tulkinnasta ei ole käytettävissä myöskään vakiintunutta käytäntöä. On myös huomattava, että poliisi joutuu tekemään tämän kaltaiset harkintaratkaisunsa melko nopeasti ja että säännös jättää poliisille josakin määrin harkintavaltaa edellytysten arvioinnissa. Tämän vuoksi pidän riittävänä, että sääntä käsitykseni poliisilain 13 §:n tulkinnasta komisario C:n tietoon.

Kotietsintämenettely

Kotietsintämenettelyn osalta kantelijat pitivät poliisin toimintaa virheellisenä sen suhteen, ettei heille ollut esitetty (koti)etsintälupaa vaan kerrottu, ettei sellaista tarvittaisi.

Kotietsinnän suorittanut vanhempi konstaapeli D kertoo "esittäneensä asian" B:lle tämän asunnon pihamaalla. Tulkintani mukaan D tarkoittaa tällä poliisin toimenpiteen etukäteistä perustelua. Tähän johtopäätökseen on myös komisario C päätenyt selvityksessään ("...D on esittänyt kotietsintäperusteen...").

Kun kysymys tässä tapauksessa on ollut myös virka-avun antamisesta muulle viranomaiselle ko. henkilöiden kiinniottamiseksi, edellytettiin asiassa päällystöön kuuluvan poliisimiehen antamaa määräystä poliisilain 13 §:n 2 momentin edellyttämien tavoin. Komisario C on kertonut selvityksessään, että hän oli antanut asiassa suullisen etsintämääräyksen vanhemmalle konstaapelille D:lle toimeenpantavaksi. Henkilön kiinniottamiseksi tehdyn etsintää koskevan määräyksen (esittämis)muodosta ei ole poliisilaissa määräyksiä. Riittävää on siis myös suullinen ilmoitus. Tältä osin etsinnän toimittaneet poliisimiehet eivät ole ylittäneet toimivaltaansa eikä menettelleet lainvastaisesti tai muutoinkaan virheellisesti.

Mitä tulee poliisin suorittamasta etsinnästä tehtyyn jälkikäteiseen kirjaamiseen, poliisilta saadussa selvityksessä todetaan, että etsinnästä jäi tekemättä merkintä asiasta laadittuun ilmoitukseen poliisilain 17 §:n 3 momentin nojalla. Selvityksessä todetaan, merkinnät toimenpiteistä on kirjattu 13.7.2004 asiaa koskeviin ns. sekalaisilmoituksiin.

Poliisilain 17 §:n 3 momentin mukaan mm. poliisilain 13 §:n nojalla suoritetuista toimenpiteistä on laadittava pöytäkirja tai tehtävä merkintä muuhun asiakirjaan.

Kun selvityksestä käy ilmi, että asia on sittemmin korjaantunut, asia ei tältä osin anna minulle aihetta muihin toimenpiteisiin kuin, että kiinnitän vastaisen varalle Seinäjoen kihlakunnan poliisilaitoksen huomiota poliisilain 17 §:n 3 momentin säännökseen.

3.2

Tapahtumat 6.12.2003

Kantelijat kertoivat poliisimiesten tulleen 6.12.2003 heidän asuntoonsa ilmoittaen, ettei kyseinen toimenpide edellytä kotietsintälupaa eikä sellaista edes ollut olemassa. Kantelijat olivat kieltäneet poliisimiehiä tunkeutumasta heidän asuntoonsa. Poliisimiehet olivat kuitenkin toimittaneet asunnossa (tuloksettoman) etsinnän.

Poliisilta saadusta selvityksestä ilmenee, että Seinäjoella tapahtuneeseen törkeään ryöstöön epäillyt olivat hylättyään paossa käyttämänsä auton paenneet alueelle, jossa A:n ja B:n asunto sijaitsi. Vanhemmat konstaapelit E ja F kertoivat selvityksessään mm. seuraavaa: "...Hallilan kaupunginosassa saatiin havainto tuntomerkkeihin sopivan henkilön juoksemisesta alueelle, jossa mm. A ja B asuivat...Menimme asunnon läheisyyteen tarkistamaan näkykö siellä ylimääräistä liikettä. Tullessamme osoitteeseen - - - oli talon aidatulla pihamaalla kaksi isoa koiraa, jotka alkoivat haukkua sillä seurauksella, että B ja A tulivat asunnon portaille. B alkoi huutaa meille jo tässä vaiheessa kotietsintäluvasta. B:n käytös ja äänenvoimakkuus oli sellaista, että jo siitä naapurit heräävät. Selitimme B:lle ja A:lle, että aiemmin illalla oli tapahtunut ryöstö ja sen tekijöiden tuntomerkkeihin sopivan henkilön oli nähty juoksevan alueelle. A sai B:n rauhoittumaan ja pystyimme keskustelemaan asiallisesti. Kysyimme B:ltä keitä asunnossa oli ja hän nimesi henkilöitä. Kysyimme B:ltä, voisimmeko tulla asuntoon katsomaan ketä siellä on. B suostui tähän. A otti koirat kiinni, että pääsimme pihalta asuntoon. Kävimme asunnossa ja katselimme ympärille ja kyselimme asunnossa olevilta henkilöiltä keitä he olivat. Asunnossa ei ollut tuntomerkkeihin sopivaa henkilöä, joten poistuimme paikalta".

Apulaispoliisipäällikkö G toteaa kantelun johdosta antamassa lausunnossaan, että vanhempien konstaapeleiden E:n ja F:n antaman selvityksen perusteella A:n ja B:n asunnolla ei ole tehty kotietsintää, vaan asunnon sisällä on B:n suostumuksella käyty etsintää suorittamatta toteamassa asunnossa olevat henkilöt.

En voi yhtyä apulaispoliisipäällikön näkemykseen, että kysymyksessä ei olisi ollut pakkokeinolain tarkoittama kotietsintä. Perustelen omaa näkemystäni seuraavasti.

Poliisin näkemyksen mukaan nyt kysymyksessä olevassa tapahtumassa on ollut kysymys kotietsinnän sijaan "tarkastuksesta" kantelijoiden asunnossa olleiden henkilöiden henkilöllisyyden toteamiseksi. Toimenpiteen perustana on ollut noin kaksi tuntia aiemmin tapahtuneen epäillyn törkeän ryöstön selvittäminen ja tavoitteena tekoon epäiltyjen henkilöiden kiinniottaminen.

Tapahtumatietojen perusteella on pääteltävissä, että puheena olevan kaltaisella "tarkastuksella" on puututtu kantelijoiden kotirauhan ohella heidän asunnossaan oleskelleiden henkilöiden yksityisyyteen. Käsitykseni mukaan jo kotirauhan piiriin kuuluvaan huoneeseen meno rikosta selvittävän seikan tutkimiseksi edellyttää kotietsinnän edellytysten ja muotomääräysten noudattamista. Tilannetta ei muuta se, että etsintä on kohdistunut vain siihen, onko tiloissa epäiltyjen tuntomerkkeihin sopivia henkilöitä (ns. henkilöllinen tarkoitus).

Mitä erityisesti tulee toimenpiteen kohteen suostumukseen pakkokeinon käyttämiseen, oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että suostumus on pidättämistä ja matkustuskieltoa lievempien pakkokeinojen ollessa kysymyksessä katsottava sinänsä lainvastaisenkin pakkokeinon oikeut-

tavaksi perusteeksi. Suostumukseen pakkokeinon oikeuttamisperusteena on kuitenkin käsitykseni mukaan myös kotietsinnän osalta suhtauduttava hyvin varauksellisesti. Poliisin kanssa asioiva kansalainen voi helposti kokea poliisimiehen kysymykset kehotukseksi tai käskyksi, josta ei ole juurikaan mahdollisuutta kieltäytyä. Poliisimiehen ei mielestäni tulisikaan itse ottaa esille mahdollisuutta pakkokeinon käyttämiseen kohteen suostumuksella, vaan hänen tulisi tyytyä arvioimaan, ovatko lain säätämät edellytykset pakkokeinon käytölle täyttyneet vai eivät, jos pakkokeinon käyttöä harkitaan. Tämäkin tapaus osoittaa, kuinka ongelmallista on tehdä kotietsintä asianosaisten suostumuksen perusteella. Itse asiassa tässä tapauksessa kantelijoiden ja poliisin näkemykset tapahtumasta erosivat jyrkästi toisistaan; kantelijat kertoivat nimenomaisesti kieltäneensä poliisimiehiä tulemasta asuntoonsa.

Saadun selvityksen perusteella kysymyksessä ollutta etsintää olisi edellä kerrotuilla perusteilla tullut pitää kotietsintänä. Arvioidessani tapahtunutta tästä lähtökohdasta totean vielä seuraavan.

Pakkokeinolain 5 luvun 3 §:n mukaan kotietsinnästä päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Poliisimies saa toimittaa kotietsinnän ilman määräystä, milloin sen tarkoituksena on kiinni otettavan, pidätettävän tai vangittavan taikka tuomioistuimeen tuotavan tai henkilönkatsastukseen toimitettavan tavoittaminen taikka sellaisen esineen takavarikoiminen, jota on voitu seurata tai jäljittää rikoksen teosta verekseltään. Poliisimies voi määräyksettä toimittaa kotietsinnän myös muulloin, jos asia ei siedä viivytystä.

Tilannetta voitaisiin arvioida myös äskettäin tapahtuneen rikoksen selvittämistä näkökulmasta ja mahdollisesti katsoa, että kotietsinnän toimittaminen mainituissa olosuhteissa ei olisi sietänyt viivytystä. Olihan kysymyksessä vastikään tapahtuneen vakavan rikoksen tekijän tavoittaminen alueelta, jonne hänen arvioitiin paenneen. Mitä tulee itse toimenpiteen menettelylliseen arviointiin, poliisimiehet ilmoittivat ennen toimenpiteen suorittamista etsinnän perusteen ja tarkoituksen suullisesti. Koska kysymyksessä olisi lähinnä ollut kotietsintä kiinniotettavan henkilön tavoittamiseksi, kotietsintämääräys ei olisi ollut tarpeenkaan.

Selvityksen perusteella on vaikea arvioida, kuinka vahvoja perusteita oli kohdistaa etsintä juuri kyseessä olevaan asuntoon, mutta olosuhteista ja lähtötiedoista riippuen tilanteessa olisi jopa saattanut olla edellytykset kotietsinnälle. Muistutan kuitenkin siitä, että kotietsinnästä tulisi ilman aiheetonta viivytystä laatia pöytäkirja siten kuin pakkokeinolain 5 luvun 7 §:ssä edellytetään. Pöytäkirjaamisvelvoitteeseen ei vaikuta se, onko aloitettu kotietsintä keskeytynyt, muutunut tarpeettomaksi tai ylipäättänsä ollut tuloksetkas. Kirjaamisvelvoitteen syntymiseen riittää, että toimenpide on aloitettu ja edennyt vaiheeseen, jossa on ryhdytty pakkokeinovaltuuksia edellyttäviin toimenpiteisiin.

Saadun selvityksen perusteella ja edellä kotietsinnän oikeudellisesta perusteltavuudesta esittämäni nähden pidän tältä osin riittävänä saattaa käsitykseni kotietsinnän käytöstä tämän kaltaisessa tilanteessa sekä sen kirjaamisesta Seinäjoen kihlakunnan poliisilaitoksen tietoon vastaisen varalle.

4

TOIMENPITEET

Saatan kohdassa 3.1 esittämäni käsityksen poliisilain 13 §:n tulkinnasta vastaisen varalle komisario C:n tietoon. Tässä tarkoituksessa lähetän hänelle jäljennöksen päätöksestäni tiedoksi.

Lisäksi kiinnitän Seinäjoen kihlakunnan poliisilaitoksen huomiota edellä kohdassa 3.1 poliisilain 13 §:n nojalla suoritetun toimenpiteen kirjaamisesta erityisesti toimenpiteiden jälkikäteen

todennettavuuden kannalta esittämäni. Samalla kiinnitän myös poliisilaitoksen huomiota kohdassa 3.2 kotietsinnästä, sen kirjaamisesta sekä suostumuksen vaikutuksesta pakkokeinon käyttämiseen esittämäni. Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni Seinäjoen kihlakunnan poliisipäällikölle.

Muihin toimenpiteisiin kantelu ei anna aihetta.